

't Smelleken gebeeldhouwd

Gerard Ouweneel

Bij het doornemen van mijn vogeldagboeken om notities over Bruine Kiekendieven bijeen te harken viel op dat tot circa 1980 regelmatig Smellekens in het winterhalfjaar het pad kruisten. Soms op één excursie meer dan eentje. Van dat voorrecht van weleer is nu geen sprake meer.

De eerste tien jaren van mijn vogelaarsbestaan, grofweg tussen 1950 en 1960, voerden vogeltochten vooral naar uitgestrekte opspuitterreinen langs de noordrand van IJsselmonde, naar contreien rond het Brielse Gat en naar het natuurmonument De Beer, de westpunt van Rozenburg. Na 1960 haakte ik in bij het in Nederland op gang komende ganzenonderzoek. Daarvoor verlegde ik de excursies naar de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden. Doordat zowel De Beer als de IJsselmondese opspuitterreinen omgezet werden in industriegebieden verliep die verandering in excursiedoelen zeker niet uitsluitend vrijwillig.

Van waarnemingen van Smellekens stonden wij in die periode weliswaar niet paf maar kregen deze in de dagboeken toch wel een decoratie mee. Het beeld van diverse waargenomen exemplaren etste zich op het netvlies, met als summum die ene die op 20 november 1954 langs de Vondelingenweg op IJsselmonde een late Boerenzwaluw wist te grijpen. Het Groene Strand, de wijde kustvlakte van De Beer, verwierf faam als een locatie met van september tot diep in het voorjaar een gerede kans op Smellekens.

Door mee te doen aan het ganzenonderzoek in dit land veranderde het karakter van de excursies aanzienlijk. Terugkijkend ontveins ik mij niet dat tijdens de tienervogelaarsjaren ik, op zoek naar nieuwe en bijzondere soorten en vooral naar ruimte en vrijheid, meestal als een pallieter ronddoolde door aansprekende excursieterreinen rond mijn woonplaats. Waarschijnlijk werd in die periode wél de basis gelegd voor de latere verdieping in het vogelbestaan en het besef dat vogels moesten worden beschermd. Want welhaast per definitie bonjourden grondverzetapparatuur en cutterzuigers zowel de vogels als ons vogelaarsclubje uit onze excursiegebieden.

Waarneemkans

Om meer inzicht te krijgen in het doen en laten van in onze natie overwinterende ganzen was nodig om vanachter het autostuur of dijken urenlang naar ze te turen om hen te determineren, te tellen en te registreren wat ze uitspookten in de uitgestrekte landbouwvelden van de Hoeksche Waard, Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland. Bij het getuur naar ganzen was de ontdekking dat in die wijde lege

akkerbouwgebieden ook Smellekens overwinterden een aangename bijvangst. De ganzen tellingen vonden plaats van september tot in maart, steeds halverwege de maand. Gaandeweg werd mij duidelijk dat menig polder zijn vaste Smelleken had. Na een gerichte scansessie kwamen ze voor de dag, waarbij het erop leek dat ze voorkeuren vertoonden voor een rijtje favoriete uitkijkposten, een berm paaltje, hekpaal of een wat hoger liggende aardkluit. Vaak zetelden ze in die karakteristieke smellekenstarthouding, een lichtelijk voorover gebogen gestalte, een houding die ertoe bijdraagt dat, naar mijn smaak, het Smelleken een onweerstaanbaar aantrekkelijk valkje is. Op een door Hans Gebuis op de Maasvlakte genomen fotoserie komt die lichaamsstand voortreffelijk uit. Kunstenaars die de platen schilderden voor kwaliteitsveldgidsen wisten die houding treffend uit te beelden.

Kennelijk slaagden destijds Smellekens erin maandenlang in die vaste polderpleisterplaatsen hun kostje buit te maken. Aan in de landbouwpolders overwinterende spreeuwen, vinkachtigen, leeuweriken en piepers hadden ze kennelijk genoeg om rond te komen. Trouwens, op hun beurt konden die prooisorten dat ook. De Blauwe Kiekendief was een andere roofvogel die tijdens de ganzenstudies-excursies van toen in de akkerbouwpolders regelmatig het pad kruiste.

Omdat het idee postvatte al enkele winters steeds minder Smellekens te zien nam ik in 1988 de gedane waarnemingen van de voorafgaande twintig jaren door om deze te projecteren op het aantal ondernomen vogeltochten in ieder winterhalfjaar in de noordelijke Delta. Inderdaad kwam eruit dat sinds circa 1985 het excursiegemiddelde van Smellekens drastisch aan het afnemen was. Vooralsnog raakte ik niet gealarmeerd. Want ook de aard van mijn vogeltochten veranderde. Niet langer doorzocht ik akkerbouwpolders op hun ganzen of lag ik vanachter dijken het ganzengedoe te bestuderen. En inmiddels had ik de ervaring opgedaan dat een grondige scan van zo'n winterse akkerbouwpolder meer kans gaf op een Smel dan alleen een oppervlakkige doortocht per auto.

Maar hoe dan ook zag ik steeds minder Smellekens. Namen gezichtsvermogen en opmerkingsgave dusdanig af dat ze me ontgingen? Het hield bezig en terloops informeerde ik quasi achteloos bij medevogelaars hoe het stond met hun waarnemingen van Smellekens. 'Niet best', beaamden ze. Deze mededeling stutte enigszins mijn zelfbeeld maar toen ook de lokale midwinterroofvogeltellingen minder Smellekens gingen opleveren en ze soms verstek lieten gaan, werd duidelijk dat de polders van de noordelijke Delta hun winterse Smellekens hadden prijsgegeven.

Om er eentje te zien konden wij het beste in het voorjaar op Telpost Breskens gaan staan. Daar kwamen op 16 april 2004 24 stuks voorbij ijlen, alle solo en vanuit het binnenland aansnellend, driest en zonder vaartvermindering de Westerscheldemonding overstekend... northbound. Ik moest het gaan doen met herinneringen, zoals de dagelijkse Smellekens tijdens de late najaarsexcursies in de Roemeense Dobroedsja. Of ooit eentje eind december bij de Dode Zee. En dan die ene, eind augustus al, langs

de Philipsdam. Om de ontdekte potentiële prooi te misleiden ijde die in golvende vlucht als van een Grote Lijster laag over de grond voort. Ik wist aanvankelijk even niet wat daar vloog. Wat een vogel!

En wat gedragen ze zich zelfbewust en ongeïntimideerd! Terwijl ik vanaf de Vlaamse Weg hier in het Oude Land van Strijen achter het autostuur vandaan eens Dwerogganzen beloerde, landde een Smel vlak voor de auto bij een plas om een bad te nemen. En zoek in de *Avifauna Zeelandica* die schitterende foto eens op van de vogelaar die bij Westkapelle de zee zit af te scannen terwijl op het dak van zijn auto een Smelleken rust.

Smelleken op punt van bad nemen, voor de auto van de waarnemer, Oude Land van Strijen, 25 november 1996 (Foto: Gerard Ouwneel). *Merlin, Oude Land van Strijen, 25 November 1996.*

Om tegenwoordig in mijn woonstreek het hart op te halen aan *Falco columbarius* moeten wij het in de Hoeksche Waard hebben van Menno Korbijns trektelpost Hoeksche Waard Zuid. Daar kan het gebeuren dat in de maanden september en oktober een met de najaarstrekking meegekomen Smel hen bejaagt. En soms zelfs in de buurt een poosje blijft rondhangen. Omdat bij gebrek aan voedsel potentiële prooivogels uit de akkerbouwpolders zijn verdwenen hebben Smellekens daar niets meer te zoeken. Ja, er zijn wél fraaie bebloemde akkerranden in kakelbonte Keukenhofkleuren. Maar dat nepdecor trekt niet onze insecten. De landbouwpolders in mijn woonstreek zijn dan ook het jaarrond vogelloos.

Jaap Deelder

Op deze wereld is ook een Roodkopsmelleken, een soort die later werd gesplitst in de Indiase Red-headed Merlin *Falco chicquera*, en de Afrikaanse Red-necked Falcon *Falco ruficollis*. Van beide kon ik vaststellen hoezeer ze qua presentatie en gedrag echte Smellen zijn. Bij een in 2019 gehouden Gambia-uitstapje zagen wij die laatste bijna dagelijks. Terwijl excursiegenoten ergens langs de noordoever van de Gambia-rivier genoten van een kolonie Roodkeelbijeneters kon ik er eentje lange tijd observeren. In zijn optreden was die Red-necked helemaal een Smel zodat het een kostelijk uurtje werd en enigszins een compensatie was van de tegenwoordig nauwelijks meer aanwezige Smellekens in eigen revier.

Een paartje Rooinekkies, zoals ze in Zuid-Afrika worden genoemd, op de top van een *Faidherbia albida* in Niger, in de vroege ochtend van 6 december 2016 (Foto: Rob Bijlsma). *Red-necked Falcon pair in the top of a Faidherbia albida in the early morning of 6 December 2016, Niger.*

Rond Pinksteren 2023 hielden Elwin van der Kolk en Jaap Deelder een expositie in het Stroomhuis bij Neerijnen. Het betrof een niet te missen evenement, waar ik met de afgunstige blik rondliep van iemand die tijdens schoolopleidingen de tekenprestaties nooit hoger gehonoreerd zag dan met het rapportcijfer 5. En niet zelden lager. Jaap Deelder stelde een Boomvalk tentoon, gehouwen uit Belgisch marmer, waarvan ik mijn ogen niet kon afhouden. Met in mijn woonstreek zomer 2023 nog slechts één broedpaar ook een soort die het hier voor gezien dreigt te houden. Echtgenote Els was ook gecharmeerd van Jaaps kunstwerk. Toen wij een paar weken later naar Voorhout gingen om een door Jaap gerestaureerd houten Rietzanger-beeldje op te halen,

waren wij het er aardig over eens niet zonder die Boomvalk terug te gaan. Maar bij binnengaan van Jaaps atelier-werkplaats stond daar een Smelleken die alle bewonderde eigenschappen treffend uitstraalde... in die wat voorover gebogen zit, gereed om ruimten in te stuiven. Het beeldje staat nu hier. Vele malen per dag kijken wij ernaar. Meestal krijgen gevierde creaturen pas een beeld na hun heengaan. Smellekens zijn er gelukkig nog. Alleen helaas nauwelijks meer in landbouwpolders van de noordelijke Delta.

Het beeld Smelleken, van Jaap Deelder. *The Merlin*, sculpted by Jaap Deelder.

Literatuur

- Cade T.J. & Digby R.D. 1982. *The Falcons of the World*. Cornell University Press, Ithaca.
Telgroep Breskens 2006. *ver*Telpost Breskens 1980-2005. Telgroep Breskens publicatie 6. Vlissingen.
Ouweneel G.L. 1988. Het Smelleken en de waarneemkans voor vogelaars. *Het Vogeljaar* 36: 145-147.

Adres: Lijster 17, 3299 BT Maasdam, glo@xs4all.nl